

VIRTUS

17

VIRTUS

17 / 2010

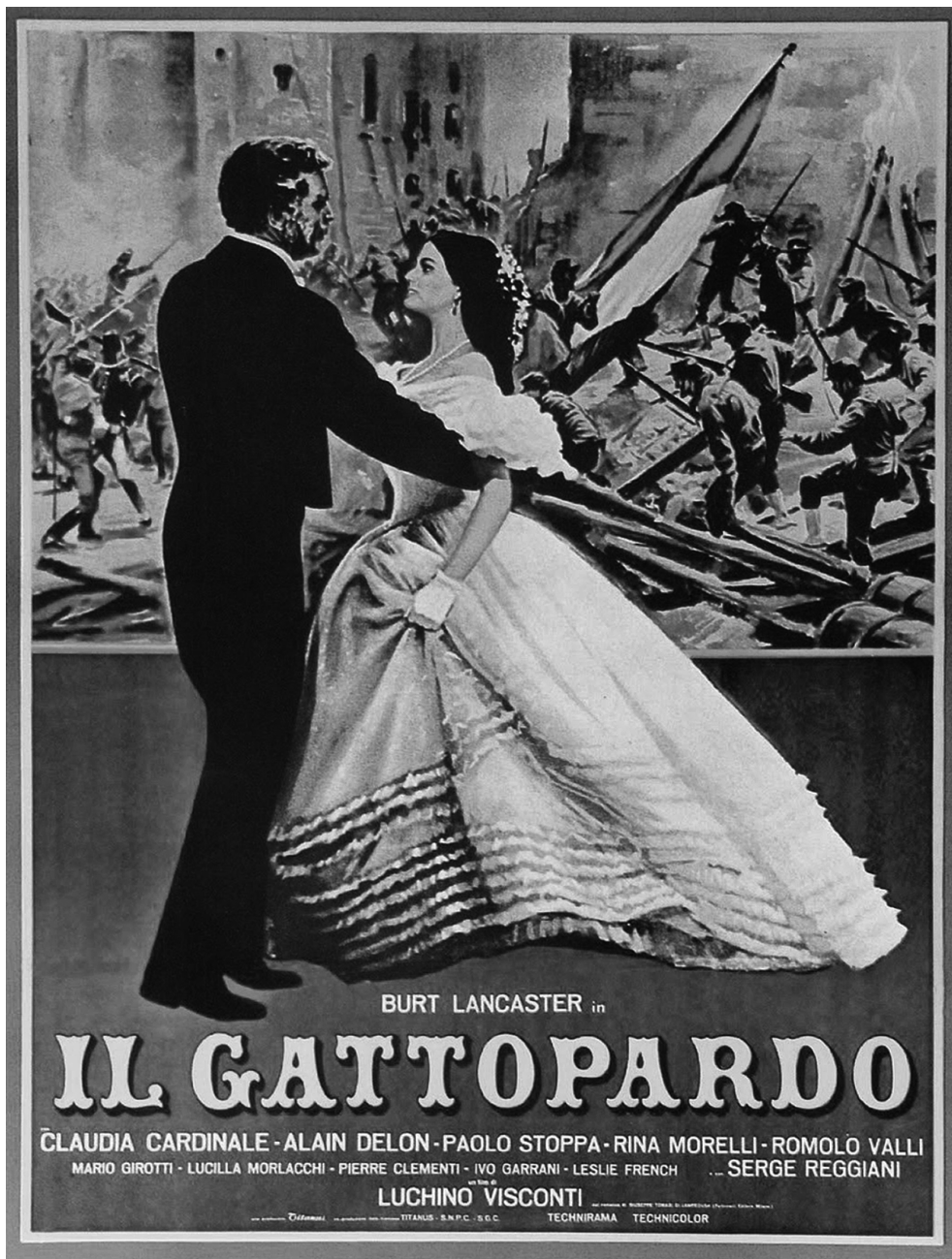
VIRTUS

YEARBOOK OF THE HISTORY OF THE NOBILITY

JAHRBUCH FÜR ADELSGESCHICHTE

JAARBOEK VOOR ADELSGESCHIEDENIS

17

The Italian movie poster of *Il Gattopardo* (*The Leopard*; based on Giuseppe Tomasi di Lampedusa's novel), a film directed by Luchino Visconti (himself from noble birth) and winner of the Palme d'Or at the 1963 Cannes Film Festival. The film features an international cast including the American Burt Lancaster (Prince Don Fabrizio Salina), the Frenchman Alain Delon (Tancredi Falconeri, the favorite nephew of the Prince) and the Italian Claudia Cardinale (Angelica Sedara, the fiancée of Tancredi)

VIRTUS

YEARBOOK OF THE HISTORY OF THE NOBILITY

JAHRBUCH FÜR ADELSGESCHICHTE

JAARBOEK VOOR ADELSGESCHIEDENIS

I 7

2010

VIRTUS

17 / 2010

Virtus is an independent and multidisciplinary peer reviewed yearbook
with contributions on the history of the nobility

Virtus ist ein unabhängiges und multidisziplinäres peer reviewed Jahrbuch
mit Beiträgen zur Adelsgeschichte

Virtus is een onafhankelijk en multidisciplinair peer reviewed jaarboek
met bijdragen op het terrein van de adelsgeschiedenis

Redactie / Editorial board:

prof.dr. Y.B. Kuiper
(hoofdredacteur / editor-in-chief)
dr. N.H. Bijleveld *(eindredacteur / copy editor)*
dr. C.A.M. Gietman *(eindredacteur / copy editor)*
drs. J.C.C.F.M. van den Borne *(beeldredacteur / picture editor)*
drs. R.H. Alma
dr. H. Ronnes
dr. V.C. Sleebe

Redactiesecretariaat / Secretary:

t.a.v. prof.dr. Y.B. Kuiper (y.b.kuiper@rug.nl)
Virtus. Yearbook of the History of the Nobility /
Jahrbuch für Adelsgeschichte /
Jaarboek voor adelsgeschiedenis
Rijksuniversiteit Groningen
Oude Boteringestraat 38
NL-9712 GK Groningen

Adviesraad / Advisory board:

prof.dr. R.G. Asch *(Albert-Ludwigs-Universität Freiburg)*
prof.dr. J.C. Bierens de Haan *(Vrije Universiteit Amsterdam)*
prof.dr. J. Dronkers *(Universiteit Maastricht)*
prof.dr. J. Duindam *(Universiteit Leiden)*
dr. H. Düselder *(Universiteit Osnabrück)*
dr. A. Janse *(Universiteit Leiden)*
prof.dr. P. Janssens *(Katholieke Universiteit Brussel / Universiteit Gent)*
prof.dr. R. van der Laarse *(Vrije Universiteit Amsterdam / Universiteit van Amsterdam)*
prof.dr. P. Mandler *(University of Cambridge)*
dr. S. Marburg *(Technische Universität Dresden)*
dr. D.M.L. Onnekink *(Universiteit Leiden / Universiteit Utrecht)*
prof.dr. J. Stobart *(University of Northampton)*
dr. M. Venborg Pedersen *(Nationalmuseet Danmark)*

Voor auteursrichtlijnen en annotatievoorbeelden / For style sheet: www.adelsgeschiedenis.nl

Virtus wordt uitgegeven door / is published by Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis
Bestuur / Board: drs. R.H. Alma (voorzitter / chairman), R. Faber (secretaris / secretary),
H. Wigger (thesaurier / treasurer), jhr. A.J. Gevers, drs. E.W. Ligtenberg, A.J. Mensema,
drs. B. Olde Meierink.

De contributie bedraagt (minimaal) € 20,- per jaar (voor instellingen € 25,-)
Studenten en beurspromovendi betalen € 15,-
Annual subscription fee (outside of the Netherlands): € 25,-

Aanmelding / Subscription:

Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis, p/a Historisch Centrum Overijssel, Postbus 1510,
NL-8001 BM Zwolle, e-mail: info@adelsgeschiedenis.nl

ISBN / EAN 978-94-90011-03-1

Op het omslag: Graaf Hendrik van den Berg op omstreeks 45-jarige leeftijd ten voeten uit, geschilderd door Otto van Veen in Brussel, omstreeks 1618 (doek; Stichting Huis Bergh, 's-Heerenberg)
Vormgeving: Gert de Kruijff; zetwerk: Lenoirschuring
© Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis

Inhoud/Contents

TEN GELEIDE 7

ARTIKELEN

Von der Heraldik zur Zoologie 9

Figurationen des Verfalls der sizilianischen Aristokratie in Tomasi di Lampedusas

Il Gattopardo

Edoardo Costadura

Bonte pilaren en vermiljoenen paviljoenen 25

Smaak en distinctie in een achttiende-eeuwse Chinese adelstuin

Kees Kuiken

Aristocracy, Roman Fleuve and Culture History 43

Louis Couperus' *The Books of the Small Souls* and Dutch High Society around 1900

Yme Kuiper

De status van de 'hoogstaangeslagenen' 59

Een netwerk van Utrechtse adellijke en patricische families en hun politiek-bestuurlijke posities in de periode van het censuskiesrecht, 1851-1917

Jan Rupp † en Huibert Schijf

In hoge Haagse kringen 83

Een empirische verkenning van aristocratische representatie omstreeks 1900

Jaap Moes

Remaining at the top of the European aristocracy 109

The House of Arenberg from the French Revolution until World War I

Bertrand Goujon

Graaf Hendrik van den Bergh (1573-1638) 123

Een ouderwetse edelman tussen west, zuid en oost

Simon Groenveld

ABSTRACTS 143

KORTE BIJDAGEN

Vroege adellijke symboliek 146

Redmer Alma

Charakteristika und Wandlungsprozesse des europäischen Adels zwischen 1500 und 1800 sowie grundlegende Parallelen zwischen der Forschung zum frühneuzeitlichen und modernen Adel 148

Michael Seelig

Een interessante onderneming: de Limburgse adelsgeschiedenis geboekstaafd 153

Ph.M. Bosscher

Adel en aanpassing 159

Ph.M. Bosscher

Middeleeuwse Friese adel en zijn huizen 162

Redmer Alma

Ridderschap plus: edelen in Bourgondisch Zeeland 166

Kees Kuiken

Vorsten, hovelingen en hofcultuur in de Nederlanden 170

Mario Damen

Respect afdwingen 175

Renger de Bruin

Twickel in verandering 178

Ph.M. Bosscher

CALL FOR PAPERS 181

CONTRIBUTORS 183

Ten geleide

Medio april 2010 vond in het Belgische Gent de achtste editie van de *European Social Science History Conference* (ESSHC) plaats. Op dit vierdaagse congres ontmoetten circa 1500 onderzoekers uit Europa en Amerika elkaar in *paper*-sessies en netwerk *meetings* of bij plenaire bijeenkomsten. Binnen verscheidene netwerken kwam in een aantal sessies ook recent onderzoek naar aspecten van mentaliteit en levensstijl van adel en aristocratie in verschillende historische tijdvakken (variërend van middeleeuwen tot en met contemporaine geschiedenis) aan de orde. Alleen in de sessie ‘Elites by the book’ (georganiseerd door de twee netwerken *Material and Consumer Culture* en *Elites*) stond het thema materiële en ideële levensvormen van de adel, vanaf de achttiende eeuw tot heden, geheel centraal. Ook dit congres toonde weer eens aan dat thema’s rond adel, hofleven en aristocratie aan een gestage opmars zijn begonnen in de recente (Europese) historiografie en daarbinnen inmiddels enkele eigen onderzoeksniches hebben veroverd. Deze ontwikkeling startte al voor de eeuwwisseling en werd gestimuleerd door toepassing van inspirerende inzichten uit aan de sociale- en cultuurgeschiedenis verwante vakgebieden als (de historische) sociologie en antropologie. Ook het al in de vorige uitgave van *Virtus* genoemde – in de winter van 2009 te Amsterdam gehouden – congres ‘Smaak en Distictie. Elites in de Nederlanden in de achttiende eeuw’ past naadloos binnen deze *rapprochement* van vakgebieden op het terrein van adelsonderzoek. Vandaar dat het in de rede ligt dat ook bij het komende congres van de ESSHC in 2012 (te Glasgow) opnieuw sessies over adel en aristocratie zullen worden gehouden.

In deze aflevering van *Virtus* wordt, in het verlengde van de te Amsterdam en Gent gehouden congressen, een thema uitgelicht dat al enkele jaren op de agenda van de redactie prijkte: adel en fictie. Daarbij is bewust gekozen voor variatie in tijd en plaats: van het achttiende-eeuwse aristocratisch-keizerlijke China van de schrijver Cao Xüeqin, via de vitale herinneringen van de twintigste-eeuwse edelman-literator Giuseppe Tomasi di Lampedusa over zijn Siciliaanse voorgeslacht ten tijde van de Italiaanse eenwording in de negentiende eeuw, naar, ten slotte, de hogere kringen in het aristocratische Den Haag rond 1900, bezien met het schrijversoog van onze eigen literaire virtuoos Louis Couperus. Zij allen tonen het binnenperspectief van ethos en wereldbeeld van hun fictieve aristocraten.

Hoe verschillend de omgevingen ook mogen zijn waarin de drie schrijvers hun aristocratische hoofdrolspelers en -spelsters ook plaatsen, de bijzondere kenmerken krijgen na onderlinge vergelijking nog meer reliëf: het notabele karakter van Chinese

aristocratische families, de zich in dierensymboliek uitdrukken relatie tussen hoge adel en nieuwkomers bij de Siciliaanse aristocratie en de symbiose van statusangst en hernieuwd zelfvertrouwen in Haagse hogere kringen. Onlosmakelijk verbonden met de adellijke, aristocratische groeps cultuur, zo blijkt ook uit deze romans, blijft het familieleven, de ficties rond hun geschiedenis en identiteit en de in hun levensstijl veruitwendigde zucht tot distinctie. Vanzelfsprekend valt met zulk literair-historisch onderzoek verbonden met een sociaal-culturele, aristocratische context nog een wereld te winnen.

Drie andere, grotere bijdragen aan deze *Virtus* belichten ieder op een eigen manier de aanpassingsstrategieën die aristocratische families (van zeer hoge statur tot veel bescheidener vermogen) in de loop van de lange negentiende eeuw (1780-1914) handteerden om hun vooraanstaande plaats in de lokale, regionale en nationale samenleving te handhaven. Eén van deze bijdragen, die gaat over de materiële welstand van de Haagse hogere kringen, is zelfs vrijwel complementair aan het artikel over de aristocratische levens- en gedachtenvormen in de roman van Couperus, terwijl de twee andere vooral ook de band over de generaties heen tussen aristocratie, burgerdom en (groot-)grondbezit belichten.

Ten slotte is er nog een bijdrage die ons – via een biografisch portret van een van zijn meest opmerkelijke vertegenwoordigers, graaf Hendrik van de Bergh – naar de wereld van de hoge adel in de oostelijke Nederlanden rond 1600 voert. Terwijl nieuwe idealen van geleerdheid en *honnêteté*, naast oude christelijke, steeds meer ingang vonden onder de toenmalige adel, blijken sommigen onder hen, zoals genoemde Van den Bergh, nog vast te houden aan de traditionele code van eer en reputatie.

Verheugend is dat juist in de Nederlandse geschiedschrijving van deze nog jonge eeuw adelsonderzoek zich ook toont in recente onderzoekprogramma's en dissertaties. De in deze *Virtus* besproken proefschriften over adel in Zeeland en Oost-Nederland zijn daarvan sprekende voorbeelden, met hun focus op respectievelijk de samenstelling van elites (1400-1550) en op de analyse van het eerbegrip (1555-1702). Zoals in het onlangs verschenen themanummer van het tijdschrift *De achttiende eeuw*, XLII (2010) over het genoemde congres 'Smaak en distinctie' terecht werd gesteld, is de tijd rijp om het beeld dat 'de' Nederlander – meestal onder verwijzing naar Johan Huizinga's visie op het burgerlijke karakter van onze cultuur – zich in de vroeg-moderne tijd in essentie als een burgerman of- vrouw gedroeg ingrijpend bij te gaan stellen. Gezien de in de ons omringende landen recent verschenen studies over de hardnekkigheid waarmee aristocratische invloeden en levensvormen zich tot in de twintigste eeuw manifesteerden en transformeerden, zou ook voor het Nederland van de vorige eeuw nog eens goed gekeken kunnen worden naar velden waarop juist individuen met een aristocratische achtergrond zich bij voorkeur bewogen en hoe families – juist ook buiten de publieke sfeer – hun adellijke identiteit beleefden en herinnerden. Zo trok een onlangs te Zwolle gehouden studiedag over familiebesef en adellijke identiteit een zodanig overweldigende belangstelling, dat lang niet iedereen die zich had aangemeld kon worden toegelaten. Hoe betreurenswaardig dit laatste ook mag zijn geweest, de massale toestroom zelf kan niet anders dan een aanmoediging zijn om het onderzoek in Nederland verder te stimuleren in de richting van het gekozen thema van deze studiedag.

De redactie